

Інна. Частина друга

Юзич Іван

І в а н Ю з и ч
І Н Н А
Ч А С Т И Н А Д Р У Г А

Щось тривожне, - немов підземний, наростаючий перед землетрусом, гул, - з'явилося в суспільній атмосфері під кінець року.

Московський, стосовно Прибалтики, тон набув особливої зловісності.

Грізно рикали генерали. Нацьковували їх керівники церкви та культури. Багатозначно недоговорював щось Президент.

Загадкові особи скиглили з телеекрана, змальовуючи жахи зазнаних у Литві переслідувань. Розтлумачуючи стан справ населенню Союзу, улесливі коментатори ненав'язливо протягали аналогії між Прибалтикою та довоєнною Німеччиною.

Звиклі за кілька літ до всілякого, довколишні реагували невеселим сміхом, безсилим обуренням.

До католицького Різдва у Вільнюсі приурочили свято обрядів народів Литви.

Велика біла зала Палацу працівників мистецтв насилу ввібрала усіх бажаючих. Неждано, з дружиною і почтом, прибув, прилучився до глядачів, Голова Верховної Ради.

Вдосталь надивившись у дві попередні зими на заїжджі вертепи, ми, українці, цього разу зважились поставити свій. В доставлених зі Львова і виготовлених самотужки уборах виглядали найяскравіше серед учасників.

Нам і випало розпочинати.

Дитячий ансамбль, а за ним хор дорослих, виступили зі сліпучою багатокутною зіркою, колядою "Добрий вечір тобі, пане господарю!" Розіграли екзотичну для Литви сценку приходу вертепників до сільської хати.

Неабиякий миттєвий переляк спричинили, вигулькнувши з-за спин, довгохвостий Чорт у вивернутому кудлатому кожусі і Смерть у білому балдахоні, з дерев'яною косою. Тряслась у несамовитому закличному танці, настирливо пропонувала ворожіння перевдягнута Циганка.

Услід показали здібності, теж карнавальні вбрання, поляки, білоруси, росіяни, литовці.

Музикознавець і педагог за фахом, найвищий гість легко, як у свою стихію, долучився до дійства. Виявив хист і в пісні, і у танці, куштував страви, дегустував напої. Біля нашого столу з кумедною серйозністю виголосив: "Нехай жие вільна Україна!"

Дуже скоро свято виплеснулось за будь-які строгі рамки. Запально витинав литовський фольклорний ансамбль. Змішавшись, переплутались народні убрання і маски звірів, офіційні костюми і відьомські рубища. Злились в єдиний нерозбірливий гамір музика, сміх, захоплені вигуки, різномовні дотепи і компліменти. З щасливим вереском гасали під ногами діти.

Тільки плечисті охоронці, витягаючи, як гусаки, шиї, намагались хоч краєм ока угледіти, де в цьому чудернацькому, шаленому клубку підстрибує й кружляє, обливаючись потом, глава держави.

Розпашілі, втомлені, довго перегукуючись, неохоче розходились вже за північ. Було так безтурботно, так весело!

А тривожний гул наростав.

У православний святвечір "янтарна леді" - прем'єр-міністр Литви - несподівано оголосила про кількаразове, з непевною компенсацією в майбутньому, підвищення цін. Менш підходящий для початку "шокової терапії" момент вибрати було б, мабуть, нелегко. Нечуваний крок став чудовим подарунком противникам суверенності.

В понеділок уранці покупці вражено розглядали на знайомих непоказних продуктах таблички з астрономічними, здавалося, цифрами.

Назавтра біля Верховної Ради вже бурхала праведним гнівом юрба розлючених працівників переважно оборонних підприємств на чолі, звісно ж, з лідерами "Єдинства" і промосковськими комуністами. Сипалось під каменюками цінне поляризоване скло. Спробу прориву досередини зупинили струмені з пожежних шлангів.

Терміново зібрався й мітинг захисту Парламенту. Між розділеними поліцейським кордоном противниками розгорається пісенний поєдинок: з одного боку - "Летува, тьявіне мусу" ("Литво, Вітчизно наша"), з другого - "Подмосковные вечера".

Через вікно у мегафон зі штурмуючими дійшли згоди. Ціни знизяться до попереднього рівня, уряд піде у відставку.

Проте інциденту це ніяк не вичерпало. З Москви нагодився ультиматум: відмінити постанови про незалежність, повернутись до конституції радянської республіки. Якийсь таємничий "комітет національного порятунку" вже оголосив про готовність перебрати владу.

Такі ж "комітети" з'явилися і в Латвії та Естонії.

Напруження зростає щогодини. В Литву перекидаються - під приводом "відлову" призовників, які ухиляються від служби, - додаткові війська.

Проходячи містом, бачу, як зо два десятки солдатів, гупаючи чобітьми, безуспішно переслідують юнака у кросівках.

В іншому місці грузовик із колесами діаметром в людський зріст, помилково поїхавши не туди, розвертається просто по клумбах. З нахабною усмішкою, не надаючи жоднісінької уваги іронічно-обуреним оплескам перехожих, розкинувся поруч із водієм миршавий майор.

Першими, як найдіткливіші, загрозу вловлюють жінки.

- Не можу любити, поки таке навколо, - навідріз, чого не було, відмовилась від статевого життя дружина. - Відчуваю, що насувається щось жахне.

Ледь устигла Громада провести велику групу дітей зі сходу України, що гостювали на зимових канікулах, - військові перекрили рух поїздів. Підїхавши на бронетранспортерах, заблокували, оголосивши це страйком залізничників, диспетчерський пункт. Така ж доля чекала й аеропорт. З волі директорів "застрайкували" заводи союзного підпорядкування.

Звістки про влаштувані напади, безчинства, дорожні аварії чередуються з повідомленнями про приземлення нових партій десантників. Стривожені голоси дикторів різними мовами передають заклики до громадян Литви підтримати законно обрану владу. Особливо підкреслюється необхідність ненасильницького характеру дій.

Мітинг, зібраний на майдані біля Верховної Ради для її захисту, переріс у круглодобову вахту добровольців. Приєднується до нього й Громада. Нікого, звісно, не закликаємо, не агітуємо. Чи приходити, скільки пробути, кожен вирішує сам. Розумієм одне одного з півслова - щоби вивчити, хто чого варт, часу мали достатньо.

Майже, як і багато хто, занехавши роботу, я цілоденно мотаюсь то на площу, то у справах Громади.

В кінці тижня, по обіді, вийшовши з автобуса поблизу Кафедрального собору, відчуваю, як хтось судомно чіпляється за рукав. Ледь упізнаю напівполяка-напівукраїнця, співробітника газети "Кур'єр Віленські". Звичайно підкреслено охайний і солідний, він виглядає чи не божевільно: перекошене обличчя, розхристаний одяг, безладні поривчасті рухи.

- Що ся діє! - волає з сильнішим, аніж зазвичай, польським акцентом. - То не люди, то звірі! Скільки живу, не зазнавав такого! Стріляти посеред біла дня у місті! Лупцювати журналісток! Хлопчисько штовхав мене дулом автомата! Мої речі, папери, моя друкарська машинка! Господи Ісусе, що ж воно буде! Треба щось робити!

Клишоного, шпарко повнотілий чоловік кидається наздоганяти своїх, поспішаючих у бік литовського Міністерства Внутрішніх Справ, колег.

Отже, почалось. Куди вже до повернення на роботу! Серце несамохіль бухає, ноги самі несуть у бік Парламенту.

Проспект Гедимінаса, звичне місце прогулянок вишуканої публіки, нагадує розтривожений вулик. Звістка розповсюджується миттєво. В багатьох очах розгубленість, невіра у те, що відбувається: за останні десятиріччя Литва встигла відвикнути від крові.

Помічаю, як протилежним боком тротуару, паралельно зі мною, іде студентського віку юнак - худорлявий, невисокий, в довгополому, з претензією на богемність, пальто і з яскравим, спущеним через плече, шарфом. В руках - у ці дні таке нікого не дивує - стискає товстенне древко литовського прапора. Не забуваючи чемно застигати перед червоними спалахами світлофора, твердим, розгонистим кроком зривається на зелений.

Незворушний прозорий погляд, безкровне, позбавлене, начебто, будь-яких емоцій лице, уся крихка, тендітна фігурка сповнені такого презирства до небезпеки, такої переконаності у власній правоті, що за юнаком, магнетично підлаштовуючись під його ритм, формується чимала, з настільки ж спокійно-рішучим виразом обличчя, колона. Ні, з цим народом нелегко-таки впоратись!

На площі перед Верховною Радою - колись одному з найзатишніших куточків Вільнюса - яблуку ніде впасти. Обліплений різноколірними прапорцями, недіючий фонтан нагадує їжача, що нанизав на голки кольорового осіннього листя.

Мозаїка барв і над головами. Бачу добрих знайомих з латвійського, естонського, грузинського, білоруського, вірменського товариств: різних, окрім литовських, стягів нарахуєш із півтора десятка.

Розкішний, з китицями, український буквально на висоті - кмітливі хлопці встигли наростити древко додатковими ланками.

Довідаюсь про подробиці останніх годин.

Армійська колона зупинилась біля сучасного висотного Будинку друку. Тих, хто намагався боронити його, вояки

брутально розкидали. Гатили для остраху з гармат, стріляли посеред юрми з автоматів і пістолетів. Продірявили при цьому (як з'ясувалося, не смертельно) голову випадковому хлопцеві, поранили ще кількох. Увірвавшись досередини, виганяли на вулицю працівників, трошили все, що потрапляло під руку - меблі, апаратуру, обладнання, з особливою люттю рвали телефонні дроти. Безглуздий погром і насилля не оминули навіть комуністичних, журналісти яких накликали цей гвалт, редакцій.

Між людьми затишніше й веселіше. Хвилювання, неспокій надійно загнані досередини.

Розмірковувати про високе не на часі - вирішуємо суто практичні питання.

Вікна і балкон квартири, де живуть українці - жінка з дорослим сином - виходять на фасад Парламенту. За люб'язною пропозицією господарів, в квартирі влаштуємо "штаб". Там можна буде грітись, залишати прапори, необхідні речі.

Для оперативного реагування на політичні події заново активізуємо групу підтримки Руху. Зараз вона виступатиме групою підтримки литовської незалежності. Очно чи телефоном одразу з готовністю пропонують послуги понад три десятки учасників Громади.

Гурт під синьо-жовтими прапорами стає дедалі чисельнішим. Долучаються знайомі і незнайомі литовські українці, туристи, що випадково опинилися в наших краях. Довідавшись напередодні про тривожний розвиток подій, прибули непосидючі львів'яни. Прихопили з собою величезне знамено, транспарант "Україна з Литвою!"

Дехто записується у внутрішню охорону Парламенту. Інші трудяться на спорудженні барикад з дошок, арматури, дроту - сміховинних проти гусениць.

Є серед членів Громади, вільнюсців, і такі, що, зауваживши нас по телевізору (з площі періодично ведеться трансляція), приїжджають вмовляти: "Спам'ятайтесь! Краще розійтись. Адже дома - діти!"

Їх теж зрозуміти неважко.

Насувається ранній зимовий вечір. У світлі ліхтарів скісно миготять дрібносінькі дощові краплини. Щоби зігрітись, люди співають, танцюють, розпалюють збоку від майдану вогнища з привезених дров.

Хтось із наших стиха затягає "Червону калину". Інші виструнчуються, підхоплюють. Приєднуються натренованими голосами приїжджі. Враз утворене непроникне кільце слухачів підбадьорює схвальними вигуками.

Виконуємо "Повіяв вітер степовий", "За Україну, за її волю", "Ой там на горі Січ іде", ще кілька патріотичних. От коли знадобилась підготовка у хорі!

На площі складається свій мікроклімат (якщо можна, одначе, сказати "мікро"). Сюди несуть бутерброди, тістечка, чай, каву, сигарети. Кооператори роздають із величезних паруючих баків гарячі ковбаски.

Ось жінка випекла чудо кулінарії - багатоповерховий, що сам тоне у роті, торт. Вгощає по скибочці. А зовсім ветха - пучка духу - бабуся купила з пенсії в'язку сушок. Й навряд чи хтось зважився б назвати ці сушки менш смачними.

Нам, нелитовцям, увага особлива. Щойно встигаєш подякувати, перехиливши, після вмовлянь, кришку термоса з чаєм чи кавою (істи й пити, правду кажучи, не хочеться - насичує сама атмосфера), вже невблаганно, категорично підступає з гостинцем хтось інший.

Незнайомі безперестанку пропонують допомогу, нічліг, дарують сувеніри, цікавляться справами. Простими, невибагливими словами розповідають історії свого життя. В подібні, - а раптом чекає найгірше? - хвилини співрозмовники розкриваються, говорять, не приховуючи нічого, без прикрас.

Немало колишніх політв'язнів, репресованих. На тлі загальної доброзичливості від цих людей з довірливо-незахищеними поглядами віє особливою просвітленістю: видно, що потрапляли в табори й на заслання щонайперш найкращі. Деякі доволі пристойно розмовляють українською. Згадують далекі, від самих назв яких тягне мороком, населені пункти. Одностайно, не змовляючись, стверджують, що найбільше там у повоєнні роки було саме українців і литовців. Довго перераховують імена, прізвища тих, хто лишився в Сибіру на вічний спочинок.

Непрошені прозорі краплини петляють зморшками дублених старечих шкі. Ми теж слухаємо з перехопленим горлом. Он де, зокрема, розгубилися сили нашого народу, виснажились його соки!

В якийсь момент натовп стрімко прорізала знайома, висока й пружна, у короткій світлій шубці, фігурка.

- Ви теж тут, Інно?

- Де ж іще бути? Чергуємо з друзями й співробітниками.

Енергійно поривчасті її рухи. Завзяттям сяє чисте, з тонким рум'янцем на щоках, лице. На губах, не дивлячись на тривогу й напруження, проступає натхненна, войовнича й чомусь, начебто, трішки замріяна, усмішка.

Без сумніву, ця боротьба, цей рух - її, може неусвідомлена, стихія. Мені одразу пригадалась поема Лермонтова "Литвинка". Певно, саме така дівчина підштовхнула автора до створення образу прекрасної героїні, готової понад усе - вище навіть кохання - поставити любов до Вітчизни.

Суботнього ранку заглядаю до громадської школи. В пустому класі лише одна - зосереджена, сумлінна, котрій

недалеко добиратись, - дівчинка. Відпустити інших батьки не зважились.

Учителі серйозно, мовби нічого не сталося, проводять з єдиною ученицею заняття. Наче ненароком, часто погладжують її біляву голівку.

День протікає у крайньому напруженні. Лець не щогодини повідомляють про загрозливі маневри військової техніки. Регулярні збори осередку з приміщення переносяться на площу.

На ніч бере морозець, дощуляє пронизливий вітер. За північ, як не прикриваємо її тілами, промерзла в легенькому пальто до кісток, відчула біль у нирках, секретар Громади. Учора вона набігалась чи не найбільше з нас: приймала участь в екстрених засіданнях, підписувала звернення, виступала на телебаченні. Кому по дорозі, вирішуємо провести її.

Як при кожному теперішньому розставанні, обнімаємось, цілуємось із тими, хто зостається.

Лунко крокуємо - транспорт уже не ходить - темними пустими провулками. Відпровадивши, з кількома супутниками поспішаємо по домівках.

Невдалік від Північного містечка - району Вільнюса, де дислокуються військові, - притискає до стін навальний гуркіт попереду.

На повній швидкості, серединою вулиці, пролітають бронетранспортер, машина зв'язку, два "урали". Ззаду безпорадно кидається з боку в бік "Швидка допомога".

Фари вантажівок затемнено, кузови наглухо задраєно: тих, хто всередині, везуть, немов кошенят у мішку. Якщо на захоплення, то, вочевидь, дрібного об'єкту.

Майже водночас ізвідкись долітає могутнє, ніби удари в літаври, нерівномірне бухання - дике й неприродне для сонного міста.

Рвонувши щосили, змокрілий, добігаю додому. Деренчить скло у вікнах. Міцно спить донька. "Напали на телебачення!" - обурено шепоче з-перед телевізора дружина.

Хоча телевежа й далеченько, з балкона дев'ятого поверху видно блукаючі навколо неї промені прожекторів. Висвічують крайнеба вогненні, супроводжувані, як громом, ударами звуку, спалахи - постріли танкових гармат. Густо, навіжено, ніби хмиз у палахкочучому багатті, потріскують автоматні черги.

Вертаюся до кімнати. На екрані - Голова Верховної Ради. Хто упізнав би надміру м'якого, розслабленого викладача консерваторії?! Мужній погляд, твердий, урочистий голос. Ще одне рішуче "ні" грубій силі, маріонетковим комітетам, їх московським натхненникам. Литві бути вільною!

Молода, вишукано скромна диктор, піднявши телефонну трубку: "Сюди йдуть". Телевізійний керівник: "Нам залишилося бути в ефірі кілька хвилин".

При всій тривозі неможливо не відзначити - з яким самовладанням, з якою бездоганною гідністю тримаються!

Без звуку з кінця підвального коридору шурами виповзають кремезні, ніяк не солдатської комплекції, плямисто-зелені фігури. Нишпорять, тицяються в двері. Насунувшись ближче, помітили приховану камеру. Знешкодили.

На секунду - кольорове маєво прапорів біля Парламенту.

Ще за мить - сіре, мертвотне шипіння екрану.

У розпачі від безпорадності, накручую номер відомого львівського дисидента. Колись приїздив до Вільнюса, ночував у нас вдома - зайвого ліжка не було - на підлозі. Тепер - депутат Верховної Ради.

Під невгамовну канонаду наговорюю на диктофон про щойно бачене. "Сьогодні розповімо на мітингу в підтримку Литви".

Перемовляюся зі "штабом". Молодий міністр охорони краю неодноразово, аби запобігти можливим жертвам, звертався з проханням розійтись. Площа відповідала одноставним: "Ні!"

Наскільки легше було б стояти там, серед своїх!

Цієї нескінченної ночі, здається, мало хто спить. Жахом вдаряють все нові подробиці про застрелених, розчавлених гусеницями. Ті, хто мешкає в районі телебашти, сповіщають про розтрощене від детонації віконне скло, переляканих дітей.

Паралельно слухаємо радіо. У всіх - крім офіційних радянських - радіостанцій на устах Литва. Особливо оперативні повідомлення, нищівні коментарі видає російська "Свобода".

Вклинився і незнайомий, з потужним виразним сигналом, передавач. Безперервно транслює популярну легку мелодійку "Ламбада". В паузах - металевий розмірений голос по-російськи: "Наказом військового коменданта Вільнюса! Заборонено масові зібрання! Заборонено відлучатися з робочих місць! Заборонено в'їзд і виїзд без спецпропусків! Заборонено користуватись кіно-, відеокамерами, магнітофонами, фотоапаратами, множиною технікою... Вводиться

комендантська година! Порушникам - суворе покарання!"

Знов життєрадісне вихляння "Ламбади", знову набір заборон, погроз, - і так далі, по циклу. Он як, виявляється, приходять диктатура - в упаковці легковажного мотивчика.

Прикмети нового й у телефонній трубці. В розмову дружини з подругою втрутився сторонній: "Дзвоніть, дзвоніть, додзвоніться!" - голос, після чого зв'язок перервався. Ніяк не хоробра за натурою дружина набрала номер знову й продовжила бесіду, і далі називаючи речі своїми іменами.

Десь близько п'ятої густе механічне ревіння змушує підбігти до вікна. Підмерзлою на узбіччі дороги травою від телевежі суне важкий танк. Могутній ствол гармати, загрозливо похитуючись, націлений у бік зарослого рідкими кушиками пустиря. Туди такої пори міг забрести хіба що який безпритульний собака. Чи дійсно хтось усерйоз вірить в "бойовиків "Саюдіса"?"

На півкілометра за танком, закривши нижні поверхи житлових будинків, розтягся брудно-жовтий шлейф димової зависи. Під її захистом, вервечкою, як каченятка, притислись одна до одної десятка з півтора темно-зелених, червонозоряних бойових машин.

"Герої" нічної роботи квапляться за нагородами й підвищеннями.

На світанку - дома всидіти неможливо - поспіхом зібравши дочку, рушаємо на площу.

Усі розбійницькі потуги виявились марними. Вільнющі ігнорують мегафонні погрози, що їх вигукує безпорадно метушливий військовий "газик". Не вагаючись, обдирають, де-не-де порозклеювані за ніч, заповнені заборонами листівки. Тролейбус на найближчій до проспекту Гедимінаса зупинці порожніє - пасажирів їдуть до Парламенту.

Втиснувшись крізь вузький, між будівельних плит, прохід, що веде на майдан, з не меншими труднощами пробиваємось до імпровізованих стендів.

Трагічні, великого формату, кадри - фотосвідчення ночі. Люди, що руками намагаються спинити танк. Спотворені страхом і лютю обличчя військових. Прекрасне, знівечене гусеницями, тіло чотирнадцятирічної Лорети. Обсмалені, не всі ще розпізнані, трупи в моргу.

В одному місці, посеред натовпу, діловито постукує молоток. До всуціль обліпленого червоними бляшками стовпа прибивають радянські ордени, значки, медалі.

Понашпилювано на дроти барикад, накидано під ноги есесерівських паспортів, документів з комуністичною символікою, грошових купюр з зображенням Леніна. На водозливних трубах - фотографії зрадника-омонівця, що перейшов на бік напасників. Під парканами - цілі гори творів класиків марксизму. Куди не глянь - малюнки, плакати, уїдливі написи. Герой особливо саркастичних карикатур - Президент Союзу, недавній, з кривою відзнакою на лобі, лауреат Нобелівської премії Миру.

Неспішно зводиться тихе зимове сонце. Десятки тисяч уст зосереджено повторюють за священниками слова молитов. На зарослих щетиною обличчях, в блискучих від безсоння очах тих, хто відстояв ніч, - умиротвореність і достоїнство. Чого ніяк не чекав - нема ні краплини жорстокості або злоби. Здавалось би, після всього, що сталося, треба б, найперше, палати благородним гнівом. Навпаки - довкіл панує всеохоплююча, небачена ніжність.

Близький подих смерті звільнив людей від суєтного, змусив згадати про вічне. Усвідомлення беззахисності життя викликало зворушливу чуйність, попередливість до кожного.

Тільки звикла до масових акцій, непомітно підрісши на них, трьорічна донька ніяк не усвідомить трагічної величчю моменту. У захваті від різмаїття барв і багатолюддя жваво розмахує, сидячи у мене на шиї, прапорцем.

Під'їзд будинку, де живуть наші, переповнений. Люди куняють, сидячи на сходинках, гріються біля радіаторів. З квартир час від часу виносять поїсти гарячого.

Коридор "штабу" завалено сумками - переважно речі прибульців з України. Господарі переклеюють шибки смужками паперу - щоб не повилітали у разі вибухів. Так чинять в усіх навколишніх будинках.

Квартиру, з огляду на її надзвичайно зручне розташування: вікна до вікон із Парламентом, на центр площі, - уподобали кореспонденти.

Крутиться в'юном, не присяде й на хвилику, репортер "Бі Бі Сі" - дрібна, розкуйовджена, в потертій дублянці, дівчина. Вибігає то на балкон, то униз, у натовп, розпитує, занотовує великими каракулями і поспішає передати по телефону кожну подробицю, кожну новину.

На дивані, рядком, опутивши на коліна приголомшливу апаратуру, сидять трое-четверо японців. Скільки їх насправді, визначити нелегко. Час від часу один повертається знадвору, - тоді, як зграйка горобців, обмінюються жвавими попискуючими звуками, - а інший тут же виходить. Кумедно кланяючись, дякують за чай; допивши, знов застигають - однакові, ніби фарфорові статуетки за склом у шафі, з вибачливими усмішками й ошелешеними поглядами. Так вони і працюють - злагоджено, непомітно, скрізь поспіваючи з фотоапаратами й диктофонами.

Французи ж поводитись розв'язно. Пили вино, порозбивали горнятка. Господиня втішена, що забрались.

Побували і латвійські оператори з бригади ушлавленого молодіжного кінорежисера. Одному з них біля телевежі добряче вперічили прикладом автомата.

Находить звістка про прибуття до Вільнюса представницької московської делегації. Найколеритніша в ній фігура - земляк, український поет, що досяг немалих ступенів у союзній столиці.

Одразу народжується ідея скласти до нього звернення.

Їдучи додому за друкарською машинкою, про всяк випадок беру супутника: щойно на автобусній зупинці невідомі в цивільному, напавши на жінку-редактора українських радіопередач, намагалися відібрати магнітофон. Щастя, що відстояли перехожі.

Поки вертаємось, лист уже готовий.

"Ми, українці, що проживають у Вільнюсі протягом багатьох років, є свідками та активними учасниками подій останнього часу. Добре знаючи народ, серед якого живемо, з усією відповідальністю заявляємо, що сьогоденне самовизначення литовського народу є виявом його споконвічного прагнення до незалежності, яке він висловлює спокійно й гідно. Дії армії в Литві не були спровоковані ані діями громадян Литви, ані службою охорони краю, а є неприхованою, брутальною агресією.

Рішуче протестуємо проти застосування військової сили в Литві. Ми підтримуємо законно обраний уряд Литовської Республіки, вважаємо, що всі спірні питання повинні бути вирішені мирним шляхом.

Звертаємось до Вас не тільки як до заступника Голови Ради Національностей, а й як до свого співвітчизника, з проханням зробити усе, від Вас залежне, щоб припинити кровопролиття. Несправедливість, вчинена тут, неминуче обернеться бідною і для українського народу, потягне за собою нескінченний ланцюг злодіянь. Просимо Вас також зустрітись із нашими представниками."

Підписують голови осередків, виборні особи Громади.

Ще надумуємо виготовляти плакати. Кольорові олівці, пастель, акварельні фарби - використовуємо усе, що є під рукою.

"УКРАЇНЦІ ЛИТВИ! БУДЬМО У ВАЖКУ ХВИЛИНУ РАЗОМ ІЗ ЛИТОВСЬКИМ НАРОДОМ!", "ВІЛЬНА ЛИТВА - ВІЛЬНА УКРАЇНА", "НЕ ВМИРАЄ ДУША НАША, НЕ ВМИРАЄ ВОЛЯ. Т. ШЕВЧЕНКО" - литовською й українською мовами, поки не закінчується картон.

Основне ж заняття - дзвінки на Україну: в редакції, агентства, посадовим особам, представникам демократичних організацій. Зв'язків за час діяльності накопичилося вдосталь. Не упускаємо можливості попрацювати й на інші канали.

Спростовуєм незліченні, запущені Москвою, "качки". Це не становить труду: брехня настільки примітивна й суперечлива, що стає незручно за тих начебто фахівців, хто її розповсюджує.

Про криваву нічну акцію говориться, наприклад, що вона була проведена на прохання робітничої делегації задля її захисту. Кількість жертв побоїща, яке намагаються зобразити дрібною сутичкою, непомірне - після найширшого розповсюдження реальних цифр - занижується. Складу "комітету національного порятунку", що представляє нібито пів-Литви, навести ніхто не годен: називані причетними до нього діячі одразу ж спішають відхреститись.

Почуваємо, що наші слабенькі зусилля є часткою великої важливої справи. На порозі третього тисячоліття інформація може виявитись потужнішою, аніж танки.

... Насувається ще одна, може, вирішальна, ніч. Якщо в діях нападників є логіка, то після захоплення Будинку друку, Литовського радіо і телебачення, телевежі, Вільнюського радіовузла, вокзалу, аеропорту та ще багатьох першочергово важливих для життя республіки об'єктів, слід чекати завершального кроку - штурму Парламенту.

Як острів посеред людського моря, височить модерна будівля Верховної Ради. Протягом дня, долаючи пости охоронців - прискіпливих, надзвичайно серйозних юнаків і дівчат - я бував усередині.

Мішки з піском, розкладачки, протигази, маскувальних тонів уніформи різко контрастують із величною розкішною обстановки. Подейкують, що все готове, аби в останню мить підпалити Парламент (повноваження, на випадок найгіршого, передано представникам за кордоном). Тут, де стривожено, перехресно пробігають сонми великих і дрібних урядовців, журналістів, гостей, безумовно, вершаться масштабні справи. Але мене чимскоріш вабило назовні, в буяння стихійної людської повені.

Барикад і загороджень іще побільшало. Близні вулиці, окрім щілин-проходів, перекрито будівельними плитами. Якщо щось розпочнеться, тиснява стане страшнішою від куль.

Хоч під різними приводами вмовляємо одне одного йти додому, ніхто відлучатися не поспішає.

Час від часу виникає заворушення, з уст в уста перелітає звістка про наближення військової колони. Вмить усі, ніби залізні ошурки в магнітному полі, розвертаються в один бік. Хапаючись за руки, підбадьорюють себе відчайдушним скандуванням. Стрімголов вискакують з під'їздів ті, хто заходив погрітись. Серце стискається передчуттям, уява домальовує брязкіт гусениць, тріск пострілів.

Заглядаю - подзвонити додому, довідатись про останні новини - до "штабу". Тут можна приймати різноманітні телестанції: на даху Парламенту діє антена малопотужного передавача.

Незважаючи на кульмінацію небаченого воєнного конфлікту на берегах Перської затоки, де зчепились багатосоттисячні, оснащені найсучаснішою технікою, армади, увага світу прикута сюди, до майдану, де чинить беззбройний опір тиранічному монстрові населення маленької республіки.

А увімкнеш на хвилику Москву - надривно завиває музика. На сяючій ілюмінацією сцені шкіряться у гримасах, перекидаються через голову, судомно вихляють гумовими тілами розфарбовані, строкаті блазні. Ходять по залу, - як минулої ночі біля телевежі, - промені прожекторів. Безтурботна, вичепурена публіка плеще в долоні, заходиться реготом.

На площі ж незмінно хлюпочуть над головами різноколірні полотнища. Відпочили руки переймають деревко з інших, заляклих від холоду.

Непохитно стоїть, притупуючи від холоду, виснажений, пропахлий димом безіменний оборонець. Обмахує краплину з-під носа, сторожко поглядає довкіл, і, надійно маскуючи власну тривогу, намагається ще й збадьорити жартом невідому жінку, що волею долі опинилась пліч-о-пліч.

А жінок навкруги чимало. Вони, на кого лягає основний, невдячний житейський тягар, і тут не прагнуть до ведучих ролей, ігнорують хитросплетіння політики. Ідея, котрій віддаються, як коханню - емоційно, беззастережно - втілюється у щось конкретне: принести їжі, теплого одягу, підтримати власною присутністю. Першими реагують на заклики, безстрашно линуть м'якими, вразливими грудьми назустріч загрожуючій Литві небезпеці. Недарма, видно, ймення більшості країн - жіночого роду.

Упали бар'єри відчуження, соціальні, національні, які завгодно, межі. Випадково зібрані разом почувають себе єдиним цілим, ріднішими, ніж члени сім'ї.

І, - якщо зважитись на блюзнірство перед пам'яттю щойно загиблих, перед тими, хто зостався калікою, - коли б іще так пізнав себе, так усвідомив власну велич народ Литви? Якби не дні страшної загрози, коли ще так відчув би рядовий громадянин необхідність свого життя, - будучи, разом з тим, готовим без вагань покласти його на вітвар жаданої, безцінної Свободи? Чи бували ще колись ті, хто полишив сьогодні повсякденні справи, відкинув особисті інтереси, такими єдиними? Такими вільними? Такими щасливими, зрештою? Де, коли ще панували таке щире братерство, така всепронизуюча любов?

Юрба - визначав колись класик - сукупність людей, що дотикаються своїми найгіршими сторонами. Ой, чи так? Я став мимовільним свідком, як тут, у юрбі, вихлюпнулось назовні найпрекрасніше в людях - те, що за інших обставин, може, так і лишилось би незужитим, змарнувалося в буденних клопотах.

Значення подібних діб переважає роки.

Закінчується ще одна напружена ніч. Вранці, заскочивши ненадовго додому, подаюся на роботу.

А там не до програм і креслень. На сусідньому заводі, колектив якого, в основному, нелитовський - один із оплотів "Єдінства", призначено зустріч з московськими миротворцями. Команда нашого бюро, очолена начальством, рушає туди.

Потрапити на територію нелегко. Навпроти прохідної - пікет: "Саюдистів не пустимо!" На нього пливе незчисленна, під литовськими прапорами, колона - збірна кількох підприємств.

З подивом помічаю, що на саме вістря подій, однією із перших у кліні тих, хто хоче пройти, випадково чи не зовсім винесло Інну. За крок перед нею войовничо розмахує кулаками, сипле нецензурщиною, тисне дулі стіна "єдинственників". В спину підштовхує, пре натовп. Інна ж згори вниз, зачудовано, як на дивовижних звірів у зоопарку, поглядаючи на шалених, запінених крикунів, просувається уперед. Ті, ніби загипнотизовані її гордим виглядом, іронічно-незворушною посмішкою, покірно, дециметр за дециметром, задкують.

Під'їхали, прорізавши широкий коридор, змішавши протилежні табори, офіційні чорні автомобілі.

- Отака-то Ви "несаюдистка", Інно! - встиг, зблизившись у людських завихреннях, вигукнути я.

- Не більша, ніж дехто! - парирувала, зніжковівши хіба на мить.

Баритися ніколи. Скориставшись нелитовськими зовнішністю й акцентом, мені вдається приспати пильність танучих пікетувальників і, надзвичайно вдало здолавши всі перепони, опинитись поряд із членами московської

делегатії.

З земляком я шапочко знайомий. Десь рік тому він приїздив до Вільнюса по лінії Фонду Культури. Привітавшись, узявши за ніжний, пухкий лікоть, у кількох реченнях висловлюю сановному гостеві своє бачення становища. Той уважно, плямкаючи губами, читає звернення від Громади (екземпляр, переданий нами учора, адресата, виявляється, не досяг), вибачається за неможливість, через ущільнений графік, зустрітись. Потім, прихилившись, довірчо шепоче:

- Катастрофі запобіг тільки наш приїзд. Усе, включаючи пожежні машини для змивання крові, стояло в готовності. Боюсь, як би знов не зірвалось до гіршого.

Не знаю, наскільки брати на віру слова цього чоловіка. Надто непевна - відданого діяча української культури і, водночас, глашатая комуністичних ідей - його позиція.

До актового залу на зустріч, що задумано, як ознайомлення гостей із думкою громадськості, слухачів набилось, ніби оселедців у бочку. Ще більше охочих увійти лишилося знадвору.

Я, хоч намертво затисненим, опинився попереду, боком до президії. Там розсаджують трьох заїжджих: вірменський лідер, представник Білорусі, збоку - знайоме умисною простакуватістю з телевізійних трансляцій лице земляка. Добре видно і зал, в якому приблизно нарівні - прихильники "Саюдіса" та "Єдінства".

Отже, можна буде побачити справжній поєдинок точок зору, оскільки досі, збираючись неодмінно окремо, суперники з'ясовували стосунки заочно.

Поближче до трибуни тісниться група єдинственників". Ось вони - ті, чіми проханнями про заступництво прикривається армія.

Вилошені диригенти й натхненники скромно тримаються позаду. На передньому плані - робітництво. Збіглися прямо від верстатів - у брудних халатах, недоладних комбінезонах, внісши запах поту і технічних масел.

Спрацьовані до кістяка або безнадійно розповнілі жінки, прокопчені, з ознаками небайдужості до алкоголю, чоловіки. Із засмальцованих рукавів випинаються темні, безформні кисті рук. А які обличчя! Приниженість, відчай, злоба на увесь світ.

Усе життя цих трударів годували брехнею - вони не схильні вірити ні у що. Усе життя оббирали - бояться втратити останнє. А тепер ще й охоплені страхом помсти. Підозрюють, що рух за оновлення несе в собі таку саму жорстокість, як і ті, хто прагне його придушити.

Почуваю до цих людей суміш жалю й вини. До них не знайшли шляхів полум'яні лідери "Саюдіса". До українців не змогла доступитись культурницько-інтелігентська Громада. Залишені напризволяще, виробили свою мудрість - побутову, приземлену, потрапили під вплив комуністичних парторгів.

Починаються виступи. Слово надається заводчанам: суворо за чергою - симпатикам "Саюдіса" і "Єдінства".

Спостерігаю дивну, несподівану річ. Якщо дивитися збоку, незацікавлено, ці другі виглядають переконливіше, на емоції, в кожному разі, тиснуть значно сильніше.

Прибічники незалежності намагаються оперувати лише безсумнівними фактами, в стосунку до суперників не переходити меж коректності, закликати до злагоди. Негучні, витримані голоси їхні тонуть у криках опонентів, що волають зацьковано, не турбуючись логікою. Група підтримки у залі раз-по-раз перебиває небажаний виступ істеричним галасом (стараються, щоправда, десятка з півтора, основна маса доволі байдужа).

Військо, що атакує беззбройних - носій добра і справедливості. Ті, хто постраждав біля телевежі, самі винні - нащо було підставлятись.

- Відчуваю, що литовці хочуть мене знищити, - простодушно звертається до гостей якийсь підстаркуватий страдалець. Неудаване тремтіння його голосу виключає будь-який сумнів щодо ширості сказаного.

Високопоставленим миротворцям не позаздриш. Прибульцеві здалеку, дійсно може видатись, що навкруги шастають агресивні, кровожерні "саюдисти", які біля телевежі, аби скласти вину на армію, самі повбивали себе (дослівне твердження одного з виступаючих). Просидівши з відстороненими фізіономіями, виголосивши на завершення щось невразно-заспокійливе, делегація Ради Федерації рада ретируватись.

Переслідуючи земляка, бідкається на російсько-українському суржику жінка в робочому халаті .

Симпатика ворогуючих таборів протискуються через широкий вихід біля протилежних одвірків, не дивлячись одне на одного.

Противники незалежності наміряються продовжити збори мітингом. Прихильники ж поспішають, оскільки змайнула вістка про чергову для нього загрозу, до Парламенту.

Урвавши часу, приїжджаю до телевежі.

Місця трагедії розшукувати не потрібно. До все зростаючих пірамід вінків, живих квітів неперервно струмує людський

потічок. Під шемрання молитов, зойки, стримане голосіння обтікають свічки перед статуетками Божої матері.

Непоказні, взяті з документів, портрети тринадцяти, для кого ніч у живому кільці, скандуючому "Летува, бук лайсва!" ("Литво, будь вільною!") виявилась отанньою.

Тут важко затриматись надовго.

Біля підніжжя красуні телевежі, радіально спрямувавши у зовнішній світ крупнокаліберні стволи, темніють важкі танки. Напрямок їх атаки - з боку молодого парку - позначено вивернутими брилами землі, розтритими стовбурами деревець. Звалену, з кільцем легшої бронетехніки позад неї, сітку абияк попідпирано палями.

Офіцери зайвий раз показуватись на виду не дурні. Зрідка промайне якийсь лейтенантик, від сили капітан, та й то без пагонів на бушлаті. За огорожею вартують солдати.

Радянський воїн належить, схоже, до найжалюгідніших істот на світі. А тут до відбитку рабського становища, незугарної форми, немитості й запаршивлення долучилися ще скожорбленість від холоду і деморалізованість.

Навпроти кожного із постів повсякчас купчиться гурт спостерігачів. Хто підходить, рідко утримується від ущипливих, не відзначених різноманітністю, запитань:

- Солдате, у тебе мати є? Як поглянеш їй в очі, коли прийдеш додому?

Що тут робити, як не відвертатись, шморгати носом, теревити "калашнікова"?

Хоча вбивали, очевидно, не ті, що стоять на сторожі, а ті, чий і слід простиг, часто почувеш:

Солдате, ти стріляв у людей? - У відповідь здебільшого заперечливе похитування головою. - Будеш стріляти, якщо пошлють? - Тут можливі варіанти: від твердого "Не буду!" - до винувато-непевного "Нам наказують".

Звичайно, за армійським Статутом вартовому на чатах вступати в розмови категорично заборонено - та який уже тут, до біса, Статут?

Тільки на одному з постів сержант незговірливий, агресивний, як пес на цепу. Погрожує автоматом, люто товче прикладом, коли підійти надто близько, металеву сітку, під'юджує до цього ж підручних. З вологодською, щедро уснащеною вишуканими матюгами вимовою, викрикує:

- Будьте вдячні! Ми вас звільнили! Відновили радянську владу! Тут був фашизм!

Подану газету "Комсомольская правда", де різко засуджується вільнюський розбій, ледь переглянувши, шпурляє назад:

- Брехня, провокація! Самі надрукували!

Ось він по шию заліз у башту своєї допотопної, облупленої, - як тільки їздить? - бойової машини. Хихикаючи, повільно, з насолодою, наводить ствол гармати в обличчя кожному за огорожею.

Відчуття не з приемних.

Коли черга доходить до інтелігентного, з ранньою сивиною на скронях, литовця, той, не відводячи погляду, спокійно, снайперськи точно, спльовує в чорний отвір. З-за сітки - нове, надривно люте слововиверження.

Спостерігаю інші сценки.

Пружинячи на мускулястих ногах, підтющем пробігає молодик культуристської будови в сріблястій імпортній куртці.

- Підждіть-но! - з притиском, відділяючи кожне слово, звертається до солдатів. - Будуть із вас консерви.

- Не можна так. Іди звідси! - одноставно обурюються, спрваджують його люди.

Приплився невизначеного віку, з розплющеним, бугристо-сизим на буряковому обличчі, носом, алкоголік. В п'янім екстазі, вчепившись у загорожу, похитується перед вартовими, шамкає беззубим ротом:

- Молодці, ребята! Правильно! Добре всипали сепаратистам! Знай наших!

З'являється шупла, у чорній шубі, жінка з тонким, нервовим профілем. В одній руці - сигарета, в другій - намальований на шматку простирадла прапорець: біла, синя, червона смуги. По-московськи акаючи, звертаючись одразу до всіх, скоромовкою виголошує:

- Я шойно з поїзда. Як подивишся, що тут від нашого, росіян, імені виробляють, - хочеться скинути на Росію атомну бомбу!

Розглянувшись трохи, подумавши, поправляється:

- Ні, дітей шкода. Дітей треба б вивезти.

Хтось підмічає, як на висоті півторасти чи більше метрів з вікна телебашти вирвався папірець. Ходять уперті чутки, що у верхній частині її забарикадувались працівники, до яких не можуть дістатися напасники.

Звичайно ж, це записка!

Всі погляди звертаються до неба. Розмови стихають.

Підхоплюваний повітряними струменями, безтурботний білий метелик, грайливо перекидаючись, ширяє у сліпучій, прохромленій хисткою голкою, блакиті то вгору, то вниз.

Ось він, викликавши тріумфуючі, сповнені надії, вигуки, перетяв межі контрольованої території. Та враз, схоплений

поривом вітру, косо, стрімко йде на зниження в бік телевежі. Розпачливо благає жіночий голос:

- О Єзус, Марія, Єзус, Марія!..

Марно. Листочок опав у десятку метрів за сіткою. Зловтішно підбігає дебелий, що в числі інших спостерігав за польотом, офіцер. Розглядає папірець з обох боків, і, не реагуючи на відчайдушні крики "Покажіть!", рве і затоптує його в сніг.

Жінку, котра шойно молилась, підхоплюють, знепритомнілу, під руки.

Серед солдатів - думаю - повинні б знайтись і земляки.

Ось за метр від мене з переднього люка металевої коробки стирчить велика кострубата голова типового сільського тракториста. Байдужий погляд, сонно-очманілий вираз обличчя. Інтуїція підказує, що це свій.

Так і є. Коли звертаюся по-українському, водій-механік виявляє ознаки цікавості. На запитання, звідки родом, видавлює: "З Полтавщини".

Та будь-які зусилля розворушити слимачу голову безпорадні. Додаючи газу, солдат намірено топить допитування в гуркоті й без того навіженого таракотіння мотора. На лисніючому, з мляво відвислою нижньою губою, обличчі хитрувато-глузлива маска: "Нічого не знаю і знати не хочу. Пішло б воно все до дідька!"

Вступаю в переговори на інших постах. Майже на кожному хоча би один вартовий зізнається, що призваний з України. Є зі Східної і з Західної, з міст і сіл, такі, що володіють рідною мовою, і такі, котрі її не знають.

Оце так приємна стріча за тисячу кілометрів від дому!

Підходить рослий, поставний, коротко стрижений чоловік - баритон громадського хору. Майстерно імітуючи грім командного голосу, напускається на вартових:

- Ви що тут робите?! Що собі думаєте? В карателі записались? Я - майор запасу; був у Празі в шістдесят восьмому - досі не можу відмитись! Ану лагодьтесь додому - Україну захищати!

Він - відомий штукар. Чи дійсно майор - хто перевірить? А враження на солдат справляє добяче - ті аж шуляться.

Зустрічаю ще - так його звать у Громаді - Пана Учителя. Білоголовий пенсіонер, філолог, приїхав з України написати підручник литовської мови. Півроку живе у готелі, встигає і працювати над книжкою, і komponувати вірші та статті, і активно включатися до навколишнього.

Зараз довго, скорботно поглядає на двох - достоту б його онуки - рядових: один з Кременчука, інший з Харківщини.

Прощтовхує через вічко сітки дві великі, куплені на

Калварійському ринку, мандаринки:

- Візьміть, хлоп'ята. Адже свято - старий Новий рік. Відомо, як вас кормлять. Вгостіться, згадайте рідну домівку!

Оранжево ховається сонце. Оранжево палахкотять на снігу два маленькі вогники.

Солдати вагаються, нерішуче переступають з ноги на ногу. Можна уявити, як наспигували їх інструкціями про "фашистів". Чи не підглядає офіцер?

Починають уболівати оточуючі:

- Беріть, беріть, сміливіше. Не отруєні!

Зрештою один із вартових, ніби розправляючи чобіт, нахилиється й миттєвим, непомітним рухом підхоплює здобич у рукавицю. Те ж проробляє інший. Ззовні сітки полегшено, схвально зітхають.

Як легко встановлюється контакт між потенційними напасниками та їх жертвами!

Більшості солдат - це очевидно - осоружна покладена на них місія.

І жаль їх, підневільних, і обурює, як загрибають політики жар чужими руками. Від сорому перед литовцями за ту роль, яку відіграють, хоча б вимушено, земляки, мені видається, що їх тут значно більше, аніж насправді.

Спускається темрява. Під прикриттям її спілкуватись із вартовими зручніше.

Виявляю, що ті абсолютно не орієнтуються в ситуації. Перекинуті з Псковщини, поняття не мають про місце, де опинилися. Цілеспрямованої роз'яснювальної роботи з ними ніхто не веде.

Під впливом пережитих емоцій мене несподівано охоплює потреба виговоритись. Перекрикуючи рев двигунів, виголошую цілі лекції про історію Прибалтики, події останнього часу, Народний Рух. Намагаюся не згладжувати гострих кутів, ілюструвати якомога простішими, зрозумілішими цим хлопчикам, прикладами. Підходу шукати недовго - стає у пригоді армійський досвід.

Солдати починають відтавати. Деякі зважуються ставити питання. Дослухаються до української навіть вузькоокі азіати.

Хоча й усвідомлюю, що ефект від цього незначний, пересуваюсь від поста до поста, поки остаточно не хрипну.

Вежа притягає, мов магнітом. Як і товариші по Громаді, приїжджаю сюди ще не раз. Так само навідуємось і до інших захоплених об'єктів. Розмовляєм, вручаємо спеціально виготовлені листівки. Вартові уже розпізнають нас, а ми їх.

А чутки про забарикадованих у верхній частині телебашти не підтвердились.

Першою реакцією Громади після кожної звістки про загиблих було виявляти, чи нема серед них українців. Оскільки чергуємо переважно біля Парламенту, ніхто з наших не постраждав.

Але кілька чоловік з українськими прізвищами серед більш ніж півтисячі потерпілих є. Пробуємо віднайти їх.

У лікарні, де розміщено легкопоранених, - стовпотворіння. Повсюдно - перебинтовані, з густочервоними плямами, руки, ноги, голови. В напівтемних коридорах лежать, сидять на розкладачках, примудряються ще й читати. Заповнене чоловіками навіть гінекологічне відділення.

Блукають, шукаючи своїх, родичі. Сторонні приносять ліки, пропонують допомогу, в тім числі власну кров. Узнати щось надзвичайно важко. Медперсоналу не до нас - кілька змін на ногах.

Насилу довідуємось адресу українця, що добровільно, відмовившись займати дефіцитне місце стаціонару, виписався.

Друзі по Громаді таки розшуковують його, вручають передачу.

Міліціонер, біля десятка років тому сім'я переїхала з центру України. Боронячи захисників телевежі від десантників, зазнав тяжких, зі струсом мозку, побоїв. Може, що від земляків.

От тобі й внутрішньолитовський конфлікт!

Ні на мить не припиняється чергування довкіл Верховної Ради. Хто тільки, виступаючи на цьому неперервному мітингу, не засуджував збройний напад! І литовські, найрізноманітнішого спрямування, політичні, громадські й культурні діячі, і численні гості з інших республік, в тім числі депутати Верховної Ради України, і бунтівний єпископ Російської православної церкви, й армійський, що відмовився виконувати злочинні накази, підполковник... Незліченна кількість як титулованих, так і безіменних, об'єднаних неприйняттям насильства.

Справедливості ради, слід зазначити, що серед литовців далеко не всі включались у боротьбу - немало стверджували, що їх це не торкається.

Про мої відвідини площі здогадуються, щойно заходжу в приміщення, - пропах димом вогнищ. Часто вітаються перехожі, яких не можу впізнати, - так багато перебувало під нашими прапорами. Із подивом дізнаюся, скільки живе навкіл українців - патріотів незалежності Литви, котрі з тих чи інших причин не прилучились до діяльності в Громаді.

Один з них виявився особливо колоритним, потрапив на шпальти газет. Височенного зросту, кремезний "український Геракл" перебрався у Литву з Чернігівщини. Вийшов на площу в робочій спецівці, з дружиною й трьома синами, прихопивши самостійно виготовлений синьо-жовтий прапор:

- Вони не пройдуть! Ми страх уже загубили! Остогидло плазувати! - розкотисто гримів, незмінно збираючи навколо гурт слухачів.

Прибувають нові гості з України. Включаються у чергування, передають кошти на потреби Литовської Республіки. Відзначився науковець з Дніпропетровська, що пожертвував чималу суму - гонорар за винахід.

В Парламенті українці, переважно студенти, створили загін внутрішньої оборони. На честь їх поряд з будівлею Верховної Ради урочисто піднято синьо-жовтий прапор.

Вивішені на людних місцях, плакати Громади рясно укрилися відгуками, коментарями, часом надзвичайно атракційними. Якби здогадатися зберегти - чудовий експонат для музею! Але хто має час фіксувати історію - ми у ній живемо.

Напіввідпільно виходить, схожа спершу на листівки, незалежницька преса. Коли в сизій від сигаретного диму, захарашеній кімнаті тимчасової редакції надиктовую статтю для урядової газети, зізнаюся взаємно з журналісткою, давньою знайомою, що рідкісні вільні хвилини віддаємо читанню улюблених поезій. Така, видно, потреба цього перенапруженого, спресованого часу.

Виступаю на радіо. Робота його налагоджується в непристосованому приміщенні, при мінімумі технічних засобів. Компоновані на ходу, здебільша в прямому ефірі, з неминучими численними накладками, передачі цікавіші, певно, ніж будь-коли.

Особисте втратило першочергове значення. Буденним, самозрозумілим для тих днів здавалось, наприклад, що допитуваний інтерв'юерами на лікарняному ліжку багатодітний батько, який втратив біля телевежі обидві ступні, твердо, безкровними губами, відповідає: "Ні, не жалкую і не каюся. Якби довелось, вийшов би на захист іще раз".

На десяток кілометрів, з ночі - покручена мовчазна колона до Палацу Спорту для прощання з загиблими. Сам похорон у тужливий, мрячний день перетворився на величну, багатосоттисячну демонстрацію від Кафедральної площі до Антакальнського клад